

EASTERN REVIEW 2017, T. 6

Wstęp

Oddawany do Państwa rąk tom VI „Eastern Review” zdominowała problematyka społeczeństwa obywatelskiego, m.in. konceptualizacja i operacjonalizacja pojęcia, a także praktyka jego funkcjonowania w państwach regionu Europy Środkowej i Wschodniej. Zainteresowanie koncepcją społeczeństwa obywatelskiego nie słabnie zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w środowisku praktyków życia społecznego i politycznego. Kryzys dotychczasowych rozwiązań wolnorynkowych a wraz nią demokracji-liberalnej, drastyczny spadek zaufania do państwa i partii politycznych, wzrost popularności alternatywy dla demokracji (rządów silnej ręki), obecność tendencji populistycznych w państwach uznawanych dotychczas za wolne od tego zjawiska sprawiają, że aktywność obywatelska, niezależna od wpływów państwa i partii politycznych, cieszy się rosnącą społeczną legitymacją¹.

Wzrost zainteresowania społeczeństwem obywatelskim wynikał z roli, jaką jego aktywność odegrała w transformacji systemowej dokonującej się na przełomie lat 80. i 90. w Europie Środkowej i Wschodniej, a także upadków dyktatur wojskowych w Ameryce Łacińskiej. W tych regionach społeczeństwo obywatelskie miało charakter narzędzia zmiany systemowej lub wręcz było antysystemowe. Tymczasem w Europie Zachodniej tradycyjnie już przypisuje się im funkcję prosystemową, ze względu na demoliberalny charakter europejskich systemów politycznych, w obrębie których społeczeństwo obywatelskie z energią broni sfery prywatnej i publicznej przed ingerencją ze strony państwa. Z punktu widzenia przemian społeczno-politycznych, dokonujących się w latach 2000. w regionie poradzieckim m.in. w okresie tzw. kolorowych rewolucji, społeczeństwo obywatelskie brało na siebie funkcje instrumentu zmian i faktycznej implementacji wartości demokratycznych uświęconych w konstytucjach państw regionu, które to wartości nie były egzekwowane².

W wielu współczesnych państwach autorytarnych i nieliberalnych demokracjach społeczeństwo obywatelskie znajduje się na cenzurowanym. W szczegól-

¹ J. Ehrenberg, *The history of civil society ideas*, [w:] M. Edwards (ed.), *The Oxford Handbook of Civil Society*, Oxford University Press, New York 2011.

² K. Eder, *The making of a European civil society: “Imagined”, “practised” and “staged”*, „Policy and Society” 2009, vol. 28.

ności odnosi się to do organizacji pozarządowych finansowanych z zagranicy, mających status międzynarodowy, a więc nie podlegających kontroli państwa³. Tyczy się to również organizacji nie zaangażowanych bezpośrednio w działalność polityczną, jak ośrodki badania opinii publicznej (rosyjskie Centrum Lewady) czy instytucje akademickie (Uniwersytet Środkowoeuropejski na Węgrzech)⁴. Zdecydowana większość współczesnych reżimów autorytarnych toleruje istnienie organizacji pozarządowych, akceptując obecność pewnych form obywatelskiej aktywności znajdującej się poza kontrolą państwa. Reżimy autorytarne korzystają z ich potencjału w celu rozwiązywania problemów społecznych, humanitarnych, ekologicznych, akceptacja bowiem ich obecności zwiększa poziom społecznej legitymacji dla reżimu. Jednocześnie „trzeci sektor” jest ściśle monitorowany i w razie konieczności dokonuje się korekty jego funkcjonowania, m.in. poprzez bezpośrednie zaangażowanie państwa w jego działalność⁵.

Społeczeństwo obywatelskie zajmuje szczególne miejsce we współczesnych teoriach demokracji. Zarówno w ujęciu strukturalnym, jak i procesualnym podkreśla się doniosłą jego rolę z punktu widzenia demokratyzacji oraz konsolidacji demokracji. Szczególnie interesująca jest koncepcja społeczeństwa obywatelskiego w ramach teorii utrwalonej demokracji autorstwa Wolfganga Merkla. Przyjmował on, iż historycznie ma ono cztery wymiary/funkcje: 1) ochrania jednostki przed przemocą ze strony państwa, 2) wspiera rządy prawa i trójpodział władzy, 3) edukuje obywateli i rekrutuje członków elity politycznej, 4) odpowiada za instytucjonalizację mechanizmu artykulacji, agregacji i ekspresji interesów grup społecznych – jest „wzmocniaczem” społecznych problemów i oczekiwań. Społeczeństwo obywatelskie nie tylko sprzyja samoorganizacji społeczeństwa i demokratyzacji, ale okazuje również wsparcie państwu, które może działać bardziej efektywnie i demokratycznie. Służy to społecznej legitymizacji systemu politycznego, w którym społeczeństwo obywatelskie z powodzeniem realizuje wspomniane funkcje. W. Merkel zwraca uwagę, że nie jest ono częścią konstytucyjnej demokracji, znajduje się poza jego jądrem i chroni je, zwiększając trwałość rozwiązań demokratycznych⁶.

³ D. Lewis, *Civil Society and the Authoritarian State: Cooperation, Contestation and Discourse*, „Journal of Civil Society” 2013, vol. 9, no. 3.

⁴ C. Priddle, *Stand up for Free Speech and the CEU*, „Foreign Policy”, 30.03.2017, <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/stand-up-for-free-speech-hungary-viktor-orban-central-european-university/> (dostęp 15.11.2017); Замечания директора Левада-центра Л.Д. Гудкова по поступившему Акту проверки, „Levada.ru”, 07.09.2016, <http://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2016/09/Zamechaniya-direktora-k-Aktu-proverki.pdf> (dostęp 29.11.2016); П. Никольская, А. Романьчева, *Судьба агента. С начала 2015 года в России признали иностранными агентами десятки некоммерческих организаций*, „Коммерсантъ Власть”, 18.05.2015.

⁵ C. Priddle, *Stand up...*

⁶ W. Merkel, *Embedded and defective democracies*, „Democratization” 2004, vol. 11, no. 5.

Dorota Pietrzyk-Reeves zwraca uwagę w artykule pt. *Konsolidacja demokracji w Europie Środkowo-Wschodniej: Rola społeczeństwa obywatelskiego*, że: „o ile więc pod koniec lat 70. mówiono, że społeczeństwo obywatelskie wyszło z mody, tak już na początku lat 90. za sprawą demokratycznych przemian w Europie Środkowo-Wschodniej było na ustach wszystkich, niezależnie od ich poglądów politycznych. Nastąpił tzw. zwrot deliberacyjny i teoretycy demokracji zaczęli interesować się procesem debaty publicznej (*deliberation*) kształtującym opinię publiczną”. Jednocześnie wskazuje na „istnienie pozytywnej korelacji, gdy idzie o rolę społeczeństwa obywatelskiego w procesie umacniania czy konsolidacji porządku liberalno-demokratycznego, [...] z jednej strony dobra samoorganizacja społeczna, nastawiona na realizację także celów politycznych, czyli świadoma obywatelska mobilizacja może wręcz warunkować przejście od ustroju niedemokratycznego do ustroju demokratycznego, [...] z drugiej zaś strony to stabilny pod względem instytucjonalno-prawnym porządek demokratyczny stwarza najlepsze warunki dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego”.

Jak bardzo złożona, interdyscyplinarna i wielopoziomowa dyskusja toczy się wokół społeczeństwa obywatelskiego obrazuje artykuł Edyty Pietrzak pt. *Współczesne teorie społeczeństwa obywatelskiego w świetle nowego materializmu*, w którym odwołuje się do „współczesnych teorii społeczeństwa obywatelskiego a za podstawę ich klasyfikacji przyjmuje zasugerowane przez Reinhardta Kosellecka kryterium rozszerzania się praw obywatelskich, [...] są to więc teorie o wymiarze lokalnym, globalnym i transnarodowym. Służą one autorce „za odniesienie do koncepcji nowego materializmu, będącej jedną z najciekawszych współczesnych prądów w humanistyce”.

Społeczeństwo obywatelskie jest kategorią politologiczną, która jest jedną z najbardziej dyskursywnych/spornych w wymiarze definicyjnym. Tym, co zdaje się łączyć różne spojrzenia na społeczeństwo obywatelskiego, to jego odrębność od państwa. Akcentują ten fakt, zarówno ujęcia normatywne, funkcjonalne, jak formalne. Otwartym pytaniem jest to, czy mogą ze sobą współpracować, czy są skazane na konfrontację i walkę o dominację. Zróżnicowane podejście do konceptualizacji i operacjonalizacji społeczeństwa obywatelskiego jest związane z ułomnością stosowanej terminologii, uproszczeniami np. w stosunku do koncepcji państwa. Binarna koncepcja relacji państwo – społeczeństwo obywatelskie jest np. skutkiem wąskiego definiowania kategorii państwa. Tymczasem stosowanie pojęć „*governance*” i „*global governance*” otwiera nowe obszary badań skoncentrowane na zjawisku policentrycznej organizacji struktur zarządzających, pozostających w interakcji zarówno ze sobą, jak i podmiotami tworzącymi społeczeństwo obywatelskie.

Podjmując problematykę nazewnictwa stosowanego w odniesieniu do zjawiska społeczeństwa obywatelskiego, Mirosław Karwat w artykule pt. *Uczestnictwo i poczucie uczestnictwa. Analiza pojęć* odwołuje się do takich kategorii, jak: „partycypacja” i „uczestnictwo”, by nakreślić niepokojący obraz terminologicznych

ułomności, mniej lub bardziej intencjonalnych uproszczeń, których dopuszcza się w naukach o polityce. „Uczestniczy ktoś, kto interesuje się sprawami społecznymi, ma ambicję wywierania wpływu i gotów jest w tym celu do własnego wysiłku, wkładu”, jak pisze Karwat. Politologiczna konwencja, by nazywać „partycypacją” tylko aktywne włączanie się w rozstrzyganie spraw publicznych i wywieranie wpływu przez obywateli, pracowników, mieszkańców, jest jednak, zdaniem autora, zbyt wąska. Adekwatne rozumienie „uczestnictwa” odnosi się do obiektywnej przynależności i więzi społecznej. Bierność ma także być uczestnictwem, choć w szczególnej formie. Poczucie uczestnictwa ma bowiem wielorakie oblicze...

Anna Fligel (*Diversity in unity? Some remarks on Europe in the light of Shmuel N. Eisenstadt's theory of multiple modernities*) podnosi problemy (wielości) modernizacji, kształtowania się tożsamości europejskiej i roli w nich koncepcji społeczeństwa obywatelskiego. O ile wspomniana autorka rozpatruje problematykę wielości w jedności w przestrzeni ponadnarodowej, europejskiej, utożsamianej z Unią Europejską, o tyle dwaj ukraińscy autorzy Natalia Petruk (*Коммуникация и ее влияние на динамику гражданского общества*) i Pawło Katerynczuk (*Social networks as a factor of political mobilization in Ukraine*) zwracają uwagę na ukraiński wymiar kształtowania się aktywności obywatelskiej, nabierającej wyjątkowej dynamiki w okresie Rewolucji Godności przełomu lat 2013/2014. W obydwu przypadkach analizowany jest problem komunikacji i jej znaczenia w procesie instytucjonalizacji społeczeństwa obywatelskiego zarówno w wymiarze teoretycznym (komunikacja formalna *versus* komunikacja nieformalna), jak również praktycznym, kiedy analizowany jest wpływ sieci społecznościowych na polityczną mobilizację Ukraińców czy też kampanii informacyjnej Rosji mającej zdyskredytować wysiłki inicjatorów Euromajdanu.

Zwieńczenie tomu stanowią dwa artykuły, które podnoszą problematykę instytucjonalizacji samorządu lokalnego na Ukrainie i Mołdawii. Aleksandr Makuchin (*Реформа административно-территориального деления и местного самоуправления в Республике Молдова: между институциональной теорией и политической практикой*) podnosi problem wpływu polaryzacji mołdawskiej sceny politycznej i kultury politycznej w Mołdawii na kierunki i tempo zmian w zakresie podziału administracyjno-terytorialnego republiki i budowy systemu samorządu lokalnego. Siergiej Szwydiuk (*Состоятельная территориальная община по-украински: теоретическая модель и практика создания*) dokonuje analizy instytucji tzw. sprawnej wspólnoty terytorialnej i możliwości rozszerzania na Ukrainie na szczeblu lokalnym zasięgu jej obecności. W obydwu przypadkach widać wyraźnie, że szanse powodzenia rozwoju instytucji samorządu lokalnego pozostają zakładnikiem czynnika procesualnego, silnie związanego m.in. z układem sił na poziomie centralnym i relacjami centrum – regiony. Tom zamyka artykuł Agaty Włodarskiej-Frykowskiej (*Migration processes in Baltic States – dynamic of changes*) poświęcony procesom migracyjnym w państwach bałtyckich.

Bibliografia

- Eder K., *The making of a European civil society: "Imagined", "practised" and "staged"*, „Policy and Society” 2009, vol. 28.
- Ehrenberg J., *The history of civil society ideas*, [w:] M. Edwards (ed.), *The Oxford handbook of civil society*, Oxford University Press, New York 2011.
- Lewis D., *Civil Society and the Authoritarian State: Cooperation, Contestation and Discourse*, „Journal of Civil Society” 2013, vol. 9, no. 3.
- Merkel W., *Embedded and Defective Democracies*, „Democratization” 2004, vol. 11, no. 5.
- Priddle C., *Stand Up for Free Speech and the CEU*, „Foreign Policy”, 30.03.2017, <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/stand-up-for-free-speech-hungary-viktor-orban-central-european-university/> (dostęp 15.11.2017).
- Замечания директора Левада-центра Л.Д. Гудкова по поступившему Акту проверки, „Levada.ru”, 07.09.2016, <http://www.levada.ru/wp-content/uploads/2016/09/Zamechaniya-direktora-k-Aktu-proverki.pdf> (dostęp 29.11.2016).
- Никольская П., Романычева А., *Судьба агента. С начала 2015 года в России признали иностранными агентами десятки некоммерческих организаций*, „Коммерсантъ Власть”, 18.05.2015.

Введение

В передаваемом в руки читателя, VI томе «Eastern Review» внимание исследователей сосредоточилось вокруг проблематики гражданского общества, в том числе вокруг концептуализации и операционализации его понятия, а также практики его функционирования в странах региона Восточной и Центральной Европы. Интерес к концепции гражданского общества не ослабевает, как в литературе предмета, так и сообществе практиков политической и общественной жизни. Кризис предшествующих рыночных решений, а вместе с тем и либеральной демократии, исключительно низкий уровень доверия к государству и политическим партиям, рост популярности альтернатив для демократии (так называемое правление «сильной руки»), присутствие популистских тенденций в странах, считающихся до настоящего времени свободными от упомянутого явления – все это является причиной того, что гражданская активность, независимая от влияния государства и политических партий, пользуется все большей общественной легитимацией¹.

Рост заинтересованности гражданским обществом был следствием того, какую роль оно сыграло в процессе системной трансформации, происходившей на пороге 90-ых годов в Центральной и Восточной Европе, а также в процессе распада военных диктатур в Латинской Америке. В этих регионах гражданское общество имело характер инструмента системных изменений, если не сказать – было антисистемным. В это же время в Западной Европе гражданскому обществу традиционно приписывается просистемная функция, что связано с либерально-демократическим характером европейских политических систем, в рамках которых гражданское общество энергично защищает публичную и частную сферы от вмешательства государства².

С точки зрения общественно-политических перемен, произошедших в 2000-ых годах на постсоветском пространстве, в том числе в период так называемых цветных революций, гражданское общество брало на себя функ-

¹ J. Ehrenberg, *The history of civil society ideas*, [b:] M. Edwards (ed.), *The Oxford handbook of civil society*, Oxford University Press, New York 2011.

² K. Eder, *The making of a European civil society: "Imagined", "practised" and "staged"*, "Policy and Society" 2009, vol. 28.

ции инструмента перемен и фактической имплементации демократических ценностей, закрепленных конституциями стран региона, но не реализуемых в действительности.

Во многих современных авторитарных государствах и нелиберальных демократиях гражданское общество находится под строгим контролем. В частности, это относится к неправительственным организациям, финансируемым из заграницы, имеющим международный статус, а как следствие не подлежащим контролю государств. Это касается также организаций, непосредственно не задействованных в политической деятельности, таких как центры исследования общественного мнения (например российский Левада-Центр), академические организации (Центральноевропейский университет в Венгрии)³. Подавляющее большинство авторитарных режимов терпимо относится к наличию неправительственных организаций, акцептируя присутствие определенных форм гражданской активности, находящейся вне контроля государства. Авторитарные режимы используют их потенциал с целью решения общественных, гуманитарных, экологических проблем, кроме того акцептация их присутствия увеличивает уровень общественной легитимации политического режима. В то же время, «третий сектор» находится под пристальным наблюдением и при необходимости вносятся корректировки в его функционирование, в том числе путем непосредственного вмешательства государства в его деятельность⁴.

Гражданское общество занимает особое место в современных теориях демократии. Как со структуральной, так и с процессуальной точки зрения, подчеркивается его значительная роль, причем как в процессе демократизации, так и в процессе консолидации демократии. Особый интерес представляет концепция гражданского общества в рамках теории консолидированной демократии авторства Вольфганга Меркеля. Он утверждал, что исторически гражданское общество имеет четыре измерения/функции: 1) защищает человека от насильственных действий со стороны государства; 2) поддерживает верховенство права и разделение властей; 3) выполняет образовательную функцию по отношению к гражданам, а также рекрутирует членов политической элиты; 4) отвечает за институционализацию механизма артикуляции, агрегации и трансляции интересов различных общественных групп, являясь «усилителем» общественных проблем и ожиданий⁵.

³ C. Priddle, *Stand up for Free Speech and the CEU*, "Foreign Policy", 30.03.2017, <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/stand-up-for-free-speech-hungary-viktor-orban-central-european-university/> (15.11.2017); Замечания директора Левада-центра Л.Д. Гудкова по поступившему Акту проверки, „Levada.ru”, 07.09.2016, <http://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2016/09/Zamechaniya-direktora-k-Aktu-proverki.pdf> (29.11.2016); П. Никольская, А. Романычева, *Судьба агента. С начала 2015 года в России признали иностранными агентами десятки некоммерческих организаций*, „Коммерсантъ Власть”, 18.05.2015.

⁴ C. Priddle, *Stand up...*

⁵ W. Merkel, *Embedded and Defective Democracies*, "Democratization" 2004, vol. 11, no. 5.

Гражданское общество благоприятствует не только самоорганизации и демократизации общества, но и оказывает поддержку государству, которое может функционировать более эффективно и демократично. Это, в свою очередь, благоприятствует общественной легитимации политической системы, к которой гражданское общество с успехом реализует упомянутые функции. Меркель обращает внимание на то, что оно не является частью конституционной демократии, оно находится вне его центра и защищает его, повышая устойчивость демократических процессов.

Дорота Петшик-Ривз в своей статье Консолидация демократии в Центральной и Восточной Европе: роль гражданского общества замечает: «если в конце 70-ых годов говорили, что гражданское общество вышло из моды, то в начале 90-ых, благодаря демократическим переменам в Центральной и Восточной Европе, оно было на языке у каждого, независимо от его политических взглядов. Наступил так называемый делиберативный оборот и теоретики демократии начали интересоваться процессом публичного дискурса (*deliberation*), формирующего общественное мнение». В то же время, она указывает: «существует позитивная корреляция в контексте роли гражданского общества в процессе укрепления или консолидации либерально-демократического порядка. [...] так, с одной стороны, хорошая общественная самоорганизация, направленная также на реализацию политических целей, т.е. осознанная гражданская мобилизация, может обуславливать переход от недемократического к демократическому политическому режиму, [...] с другой же стороны, именно стабильный с институционально-правовой точки зрения демократический порядок создает лучшие условия для развития гражданского общества».

То, насколько сложная, междисциплинарная и многоуровневая дискуссия развернулась вокруг гражданского общества показывает статья Эдиты Петшак Современные теории гражданского общества через призму нового материализма, в которой автор обращается к «современным теориям гражданского общества, беря за основу их классификации, предложенный Рейнхардтом Коселецким критерий расширения гражданских прав, [...] а следовательно теории локального масштаба, глобальные и транснациональные. Они служат автору «отсылкой к концепции нового материализма, являющейся одним из наиболее интересных современных направлений в гуманитарной науке».

Гражданское общество является политологической категорией, которая является одной из наиболее дискурсивных/спорных с дефинитивной точки зрения. Элементом, объединяющим различные взгляды на гражданское общество является его обособленность по отношению к государству. На этом факте акцентируют внимание как нормативный подход, так и подходы функциональный и формальный. Открытым остается вопрос, могут ли данные подходы сосуществовать в согласии, либо, все же, они обречены на кон-

фронтацию и борьбу за доминирование. Различие в подходах к концептуализации и операционализации гражданского общества связано с ограниченностью терминологии, упрощениями, например по отношению к концепции государства. Бинарная концепция отношений государство-гражданское общество является следствием узкого понимания категории государства. В то время как использование понятий *governance* и *global governance* открывает новые области исследований, сконцентрированных на явлении полицентристской организации управляющих структур, пребывающих во взаимодействии как с собой, так и с субъектами, представляющими гражданское общество.

Поднимая проблематику дефиниций, используемых по отношению к явлению гражданского общества, Мирослав Карват в статье Участие и чувство участия. Анализ понятий обращается к таким категориям как: «партиципация» и «участие», имея за цель показать пугающий образ терминологической ограниченности, более или менее преднамеренных упрощений, которые допускаются в науках о политике.

«Участует тот, кто интересуется общественными делами, у кого есть амбиции оказывать влияние и кто готов с этой целью к личному участию, вкладу», как пишет Карват. Политологический подход, в рамках которого «партиципацией» называется только активная вовлеченность граждан, работников или жителей в решение публичных вопросов, является по мнению автора слишком узким. Правильное понимание «участия» имеет отношение к объективной принадлежности и социальной связи. Пассивность также является участием, хоть и участием особой формы. Чувство участия, в свою очередь, имеет разнообразный облик...

Анна Флигель (*Diversity in unity? Some remarks on Europe in the light of Shmuel N. Eisenstadt's theory of multiple modernities*) поднимает тематику модернизации (ее множественности), формирования европейского самоопределения и роли концепции гражданского общества в этих процессах. И если Анна Флигель рассматривает проблему множественности в едином на межнациональном, европейском, ассоциированном с Европейским Союзом уровне, то двое украинских авторов Наталья Петрук (*Коммуникация и ее влияние на динамику гражданского общества*) и Павло Катеренчук (*Social networks as a factor of political mobilization in Ukraine*) обращают свое внимание на украинский аспект формирования гражданской активности, набирающей исключительную динамику в период Революции Достоинства в 2013/2014 годах. В обоих случаях анализируется проблема коммуникации и ее значения в процессе институционализации гражданского общества, как в теоретическом (формальная коммуникация *versus* неформальная), так и в практическом аспекте, когда анализу подвергаются влияние социальных сетей на политическую мобилизацию украинцев, а также информационная кампания России, направленная на дискредитацию деятельности инициаторов Евромайдана.

Заключительную часть тома составляют две статьи, которые освещают проблематику институционализации местного самоуправления в Украине и Молдавии. Александр Макухин (Реформа административно-территориального деления и местного самоуправления в Республике Молдова: между институциональной теорией и политической практикой) поднимает проблему влияния поляризации молдавской политической сцены и политической культуры Молдавии на направления и темп изменений в области административно-территориального деления республики и построения системы органов местного самоуправления. Сергей Швыдюк (*Состоятельная территориальная община по-украински: теоретическая модель и практика создания*) проводит анализ института так называемой состоятельной территориальной общины и возможности расширения в Украине сфер ее присутствия на региональном уровне. В обоих случаях ясно видно, что шансы на успех развития институтов местного самоуправления находятся в прямой зависимости от процессуального фактора, сильно связанного, среди прочего, с раскладом сил на центральном уровне и отношениями центр-регионы.

Закрывает том статья Агаты Влодарской-Фрыковской (*Migration processes in Baltic States – dynamic of changes*), посвященная миграционным процессам в странах балтийского региона.

Библиография

- Eder K., *The making of a European civil society: "Imagined", "practised" and "staged"*, "Policy and Society" 2009, vol. 28.
- Ehrenberg J., *The history of civil society ideas*, [in:] M. Edwards (ed.), *The Oxford Handbook of Civil Society*, Oxford University Press, New York 2011.
- Lewis, D., *Civil Society and the Authoritarian State: Cooperation, Contestation and Discourse*, "Journal of Civil Society" 2013, vol. 9, no. 3.
- Merkel W., *Embedded and Defective Democracies*, "Democratization" 2004, vol. 11, no. 5.
- Priddle C., *Stand up for Free Speech and the CEU*, "Foreign Policy", 30.03.2017, <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/stand-up-for-free-speech-hungary-viktor-orban-central-european-university/> (15.11.2017).
- Замечания директора Левада-центра Л.Д. Гудкова по поступившему Акту проверки, „Levada.ru”, 07.09.2016, <http://www.levada.ru/wp-content/uploads/2016/09/Zamechaniya-direktora-k-Aktu-proverki.pdf> (29.11.2016).
- Никольская П., Романычева А., *Судьба агента. С начала 2015 года в России признали иностранными агентами десятки некоммерческих организаций*, „Коммерсантъ Власть”, 18.05.2015.

Introduction

Volume VI of “Eastern Review” is devoted largely to the problems of civil society, such as the conceptualization and operationalization of the term and the functioning of civil society in the countries of Central and Eastern Europe. The idea of civil society continues to draw attention of both scholars and activists. The deficiencies of free market solutions and the related crisis of liberal democracy, the dramatic decline in public trust in the government and political parties, the rising popularity of alternatives to democracy (the authoritarian rule), the emergence of populism in the hitherto non-populist countries – all these contribute to an increasing social legitimacy of citizens’ activity independent of the state and political parties¹.

The rising interest in civil society resulted from the role it played during system transformation in Eastern and Central Europe in the 80s and 90s of the 20th century, as well as in the fall of military dictatorships in Latin America. In these regions, civil society was an instrument of system’s change or was outright anti-systemic. In Western European political systems, on the other hand, due to their demo-liberal character, civil society is traditionally perceived as a pro-systemic force, eagerly guarding private and public spheres from the usurpations of the state. On the post-Soviet territory in the 2000s, especially during the “colourful revolutions”, civil society took on the role of the instrument of change and implementation of democratic values that were enshrined in the constitutions of the region’s countries, yet never actually enforced².

In many contemporary authoritarian and non-liberal democratic states, civil society finds itself under pressure³. It concerns especially externally-financed NGO with international status, and thus outside of the state’s control, including organizations which are not directly involved in political activity, such as public

¹ J. Ehrenberg, *The history of civil society ideas*, [in:] M. Edwards (ed.), *The Oxford handbook of civil society*, Oxford University Press, New York 2011.

² K. Eder, *The making of a European civil society: “Imagined”, “practised” and “staged”*, “Policy and Society” 2009, vol. 28.

³ D. Lewis, *Civil Society and the Authoritarian State: Cooperation, Contestation and Discourse*, “Journal of Civil Society” 2013, vol. 9, no. 3.

opinion research centres (Russian Levada Centre) or academic institutions (Hungarian Central European University)⁴. Vast majority of contemporary authoritarian regimes tolerate non-governmental organizations, accepting some forms of citizen's activity beyond state control. The regimes are actually using these organizations' potential to solve social, humanitarian or environmental problems, thereby increasing their own legitimacy. At the same time, the "third sector" is strictly monitored and, if a need arises to correct its functioning, intervened into by the government⁵.

Civil society occupies a special place in contemporary democratic theory. It plays a significant role, in both structural and processual approaches, in the processes of democratization and democratic consolidation. An especially appealing conception of civil society was proposed by Wolfgang Merkel in this embedded democracy theory. According to Merkel, civil society has had four dimensions/functions: 1) protection of individuals from state violence; 2) reinforcement of rule of law and division of power; 3) education of citizens and recruitment of political elites; 4) institutionalization of the mechanism of articulation, aggregation and expression of interests of social groups – "amplification" of social problems and expectations. In addition to promoting society's self-organization and democratization, civil society supports the state, contributing to its more effective and democratic performance. As a result, a political system in which civil society successfully performs the above functions gains in social legitimacy. As Merkel points out, civil society is not a part of constitutional democratic regime: it protects it from outside, reinforcing the durability of democratic arrangements⁶.

In her article *Consolidation of democracy in Central-Eastern Europe: the role of civil society*, Dorota Pietrzyk-Reeves observes that, "while in the late 70s civil society had allegedly gone out of fashion, in the 90s, due to the democratic transformation in Central-Eastern Europe, it was the news of the day again, irrespective of one's political views. A so-called deliberative turn occurred: democratic theorists have become interested in the process of shaping public opinion through deliberation". She goes on to show the "positive impact of civil society on the strengthening or consolidation of liberal-democratic order [...] good social self-organization with political aims in view – a conscious civil mobilization – may be necessary for the transition from non-democratic to democratic regime

⁴ C. Priddle, *Stand up for Free Speech and the CEU*, "Foreign Policy", 30.03.2017, <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/stand-up-for-free-speech-hungary-viktor-orban-central-european-university/> (15.11.2017); Замечания директора Левада-центра Л.Д. Гудкова по поступившему Акту проверки, „Levada.ru”, 07.09.2016, <http://www.levada.ru/cp/wp-content/uploads/2016/09/Zamechaniya-direktora-k-Aktu-proverki.pdf> (29.11.2016); П. Никольская, А. Романычева, *Судьба агента. С начала 2015 года в России признали иностранными агентами десятки некоммерческих организаций*, „Коммерсантъ Власть”, 18.05.2015.

⁵ C. Priddle, *Stand up...*

⁶ W. Merkel, *Embedded and Defective Democracies*, "Democratization" 2004, vol. 11, no. 5.

[...] at the same time, a stable legal-institutional democratic order constitutes the best environment for civil society”.

Edyta Pietrzak's paper *Contemporary theories of civil society and the new materialism* demonstrates just how complex, interdisciplinary and multilevel the debate on civil society becomes. She discusses the “typology of contemporary theories of civil society based on Reinhard Koselleck's criterion of the expansion of civil rights [...] these are local, global and transnational-scale theories”. The author presents them “in relation to new materialism, one of the most interesting conceptions in contemporary humanities”.

Civil society is among the most discursive/contested categories of political science. A common denominator of various approaches to civil society seems to be its distinctiveness from the state. This is emphasized in normative, functional, as well as formal definitions. It remains an open question whether the state and civil society can cooperate, or whether they are doomed to conflict and the struggle for domination. The varying approaches to conceptualization and operationalization of civil society are attributable in part to inadequate terminology and a too simplistic conception of the state. The binary vision of the relation between the state and civil society results from a narrow definition of the former. By employing the concepts of governance and global governance instead, one opens up new fields of research, this time focusing on polycentric organization of governing structures interacting with one another, as well as with actors comprising civil society.

In *Participation and the sense of participation: a conceptual analysis*, Mirosław Karwat looks at the terminology applied to the phenomenon of civil society. He invokes the category of “participation” as an example of terminological deficiencies and more or less intentional simplifications committed in political science. “A participant is someone who is interested in social affairs, aspires to exerting influence and is ready to put some effort in it”. The political science convention of using “participation” to describe only active involvement in deciding public matters and exerting influence by citizens, employees or residents is, according to Karwat, too narrow. An adequate understanding of “participation” should be based on objective belonging and social bond. Passivity can also be a peculiar form of participation. The sense of participation has many faces...

Anna Fligel (*Diversity in unity? Some remarks on Europe in the light of Shmuel N. Eisenstadt's theory of multiple modernities*) raises the questions of (multiple) modernizations, the shaping of European identity and the role of civil society in these processes. Fligel considers the problems of diversity in unity in transnational context, with special reference to European Union, two Ukrainian authors: Natalia Petruk (*Communication and its influence on the dynamic of civil society*) and Pawło Katerynczuk (*Social networks as a factor of political mobilization in Ukraine*) point to the Ukrainian experience of civil activity, acquiring an unprecedented dynamic in the period of the Revolution of Dignity of 2013-14. Both papers explain the significance of communication in

the institutionalization of civil society, both in theoretical (formal vs. informal communication) and practical dimensions, e.g. the impact of social networks on Ukrainians' political mobilization or Russia's information campaign aimed at discrediting the initiators of Euromaidan.

The next two articles are devoted to the institutionalization of local government in Ukraine and Moldova. Aleksandr Makuchin (*The reform of administrative division and local government in the Republic of Moldova: between institutionalization theory and political practice*) tackles the problem of the influence of Moldovan political scene and the country's political culture on the direction and pace of changes of the republic's administrative-territorial division and the building of self-government. Siergiej Szwydiuk (*Capable territorial community, Ukrainian-style: theoretical model and its practical application*) analyses the institution of the so-called capable territorial community and the prospects of its wider implementation in Ukraine. It seems clear in both cases that the perspectives of the development of local government institutions remain contingent upon political processes at the national level and the centre – regions relations. The volume concludes with Agata Włodarska-Frykowska's paper on migration in the Baltic states (*Migration processes in the Baltic States – the dynamic of change*).

Bibliography

- Eder K., *The making of a European civil society: "Imagined", "practised" and "staged"*, "Policy and Society" 2009, vol. 28.
- Ehrenberg J., *The history of civil society ideas*, [in:] M. Edwards (ed.), *The Oxford handbook of civil society*, Oxford University Press, New York 2011.
- Lewis, D., *Civil Society and the Authoritarian State: Cooperation, Contestation and Discourse*, "Journal of Civil Society" 2013, vol. 9, no. 3.
- Merkel W., *Embedded and Defective Democracies*, "Democratization" 2004, vol. 11, no. 5.
- Priddle C., *Stand up for Free Speech and the CEU*, "Foreign Policy", 30.03.2017, <http://foreignpolicy.com/2017/03/30/stand-up-for-free-speech-hungary-viktor-orban-central-european-university/> (15.11.2017).
- Замечания директора Левада-центра Л.Д. Гудкова по поступившему Акту проверки, „Levada.ru”, 07.09.2016, <http://www.levada.ru/wp-content/uploads/2016/09/Zamechaniya-direktora-k-Aktu-proverki.pdf> (29.11.2016).
- Никольская П., Романьчева А., *Судьба агента. С начала 2015 года в России признали иностранными агентами десятки некоммерческих организаций*, „Коммерсантъ Власть”, 18.05.2015.